

ДІЯЛЬНІСТЬ ПАВЛА ЛЮТКОВИЧА У СВІТЛІ НАЦІОНАЛЬНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ КІНЦЯ XVI — ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XVII СТОЛІТТЯ

Про діяльність Павла Лютковича у національно-просвітницькому русі в Україні кінця XVI — початку XVII ст. Наведено біографію видатного мандрівного друкаря в контексті духовного відродження України, подано нові, досі не відомі факти життєвого шляху діяча.

Остання третина XVI — перша третина XVII ст. — один з найвагоміших і найяскравіших періодів в історії духовного життя України. Період гострої релігійної боротьби, утвердження національної свідомості, а звідси — посиленої уваги до налагодження шкільної освіти й організації книгодрукування.

У 1570-х роках у Львові, Острозі, а на початку XVII ст. у Києві з'являються нові школи і друкарні — справжні вогнища культури, промені яких пронизують всю Україну і Білорусію, що теж перебувала в складі Речі Посполитої і мала ті ж самі культурно-релігійні проблеми.

Школи і друкарні постають і в інших містах — Стратині, Крилосі, Кременці, Уневі. Навколо них гуртуються письменники, перекладачі, редактори, коректори, художники, гравери, друкарі та різні підсобні майстри.

Крім сталих друкарень виникають пересувні. Володар такої мандрівної друкарні, перейнявши на себе все — і творчу, і технічну роботу, перездить з місця на місце, шукаючи меценатів і помічників.

Мандрівним друкарем-видавцем став і Павло-Домжив Люткович Телиця — громадський і церковний діяч, проповідник, учитель, письменник. За десять з лишком років — з 1618 по 1629 — з його власної пересувної друкарні вийшло 9 видань — набагато більше, ніж з інших мандрівних та деяких постійно діючих друкарень.

До нашого часу дійшло лише 5 видань, тобто всього 13 книжок. До цих видань, а також фактів в історичних документах звертаються книгознавці, щоб відтворити, в багатьох моментах гіпотетично, канву життя і діяльність цієї непересічної постаті.

Нещодавно виявлені, ще не опубліковані матеріали спокушають розширити цю канву і накласти на неї більш-менш виразний малюнок, теж з певною мірою припущення.

Народився Павло Люткович на Самбірщині, був шляхтичем за походженням або за нобілітацією. Навчався у Львові — в ті роки, коли тут вчилися та розпочинали громадську і педагогічну діяльність Єлисей Плетенецький, Захарія Копистенський, Стефан і Лаврентій Зизанії, Павло і Степан Беринди, Гаврило Дорофієвич, Йов Борецький, тобто весь пантеон українських діячів, з якими нерозривно зв'язана історія Київської братської школи, згодом — Києво-Могилянської академії, і перший період діяльності друкарні Києво-Печерської лаври.

Не виключено, що вже у Львові Павло Люткович ознайомився з технікою книгодрукування, адже в місті залишилося чимало учнів Івана Федорова, майстрів друкарської справи.

Після Львова Павло Люткович, певне, як і Єлисей Плетенецький та Гаврило Дорофієвич, навчався в Острозі. Тут продовжував діяти літературно-видавничий гурток, очолюваний першим ректором Острозької школи Герасимом Смотрицьким — ідеологом тогочасного культурно-просвітницького відродження. Напружено працювала друкарня.

Ймовірно, що саме в Острозі остаточно сформувалися національно-педагогічні погляди Павла Лютковича, зміцніло усвідомлення ваги друкованої книги і виникло бажання бути причетним до її народження.

На початку 1590-х років Павло Люткович одружується і висвячується на священника. Невдовзі він їде до Береста, де як проповідник і вчитель швидко набуває певного авторитету.

Не залишився він осторонь тогочасного політичного життя: у 1596 р. братчики делегують Павла на Берестейський собор, де розглядається найпекучіше питання — прийняття унії. Серед учасників собору був і Єлисей Плетенецький, тоді ще пінський архимандрит. Після закінчення релігійних змагань він і Павло Люткович від'їжджають до Острога. Безкомпромісний противник унії, Павло Люткович відразу підключається до видання гострополемічних творів. Певно, він працює і в Дермані, куди було перевезено острозьку друкарню і де нею керував Дем'ян Наливайко.

У 1604 р. Павло Люткович їде до Києва, щоб прийняти постриг з рук Єлисея Плетенецького — вже архимандрита Києво-Печерської лаври.

Після постригу, напевне, за порадою останнього тепер вже ієромонах Павло Люткович прямує до Вільнюса — найгарячішого на той час місця ідеологічної боротьби, що розгорнулася після Берестейської унії. І вже у 1609 р. вільнюська православна громада обирає його разом з Лонгином Карповичем, майбутнім архимандритом вільнюського Святодухівського монастиря, послом на варшавський сейм.

Цього ж року Павло Люткович опиняється в Новоградку, де гостро виступає проти уніатського митрополита Іпатія Потія.

Повернувшись до Вільнюса, він працює в братській друкарні, готуючи до видання разом з Лонгином Карповичем і Сильвестром, новим побратимом-однодумцем, знаменитий "Тренос" Мелетія Смотрицького.

Після виходу книги у 1610 р. польські власті розгромили друкарню, Лонгіна Карповича ув'язнили, а Павло Люткович із Сильвестром заховалися за стінами шойно заснованого монастиря в Єв'є (Вевісі).

В 1611р. з єв'їнської друкарні вийшла "Книга Нового Завіта", у підготовці якої взяли участь Павло Люткович і Сильвестр. Автором присвяти Єлисею Плетенецькому у наступному виданні — "Молитви повседневні" був також Павло Люткович.

Цього ж року обидва друкарі їдуть до Мінська, де Павло Люткович стає ігуменом Петропавлівського монастиря й очолює школу при ньому. Для новоутвореної братської школи частину своїх маєтностей офірує жінка — Євдокія Стецкевич з князів Друцьких-Горських за умови: щоб ченці, маючи ігумена отця Павла-Домжива "набоженство звиклим церкви святоє восточное порядком спокійно отправляли". Через чотири роки, як відомо, такий вчинок і майже за такої ж умови повторить Галшка Гулевичівна, заклавши матеріальний фундамент для Київської братської школи.

У 1613 р. Петропавлівський монастир "злився в одне тіло" з вільнюським Святодухівським, і Павло Люткович з Сильвестром рушили на Пінщину, а згодом — в Україну, замисливши влаштувати власну друкарню.

Здійснити цей задум підштовхувало бажання видати друком два рукописні "Соборники", надіслані Іваном Вишенським з Афону в Україну, можливо, саме для друкування їх безпосередньо Павлом Лютковичем.

У Києві обидва ентузіастами обміркували свій задум із давніми знайомими — діячами Київської братської школи і Києво-Печерської друкарні.

З Києва мандрівники рушили на Самбірщину, де осіли в м. Угорцях — володінні православного магната Олександра Шептицького. Тут Павло Люткович розгорнув свою діяльність і вже в 1618 р. з угорцівської друкарні вийшов шкільний посібник "Ку науце малодітних отрочат" під заголовком "Събраніє вкратце словес от Божественнаго писанія..." Тексти "Собранія" подавалися двома мовами: українською і церковнослов'янською — так, як це робив вперше у Дермані Дем'ян Наливайко. В 1619 р. в Угорцях побачив світ "Часослов", відомий лише за копією в російському збірнику XVIII ст., а в 1620 р. угорцівська друкарня видала "Апостоли і Євангелія..."

Невдовзі Олександр Шептицький помер, на Угорці вчинили напад татари, і обидва друкарі подалися на Волинь. Спершу знайшли притулок у загорівському монастирі, згодом — у Четвертні, що належала князеві Григорію Святополк-Четвертинському. Саме тут у 1625 р. їхніми трудами вийшов "Псалтир".

Незабаром луцьке братство запросило друкарів до Луцька. Тут у 1628 р. вони друкують "Лямент... по отцю Іоанні Васильевичу..." Давида Андрієвича, віршований твір кількох спудеїв братської школи. Того ж року виходить "Епідікіон, албо вірши жалобні..." Степана Полумерковича.

На запрошення православного шляхтича Адама-Урсула Рудецького Павло Люткович і Сильвестр перебираються до сільця Чорне, в 1629 р. вони видають "Діалог албо розмова чело-века хорого" і "Часослов". Щоб оборонити ченців і друкарню від кривд нового господаря Чорної Дмитра Рудецького, Павло Люткович звертається по допомогу до Петра Могили. Грамотою від 12 жовтня 1631 р. Петро Могила бере Спаський монастир у Чорній під свою опіку, а всіх ченців заносить до списку братчиків Києво-Печерської лаври.

В 1634 р. Павло Люткович помирає, і Сильвестр передає друкарню Львівському братству.

Осмилення життєвого шляху і творчого доробку Павла Лютковича дозволяє спростувати існуючу в книгознавстві думку про те, що його діяльність мала тільки підприємницький характер. Він був самовідданим учасником національно-просвітницького руху і присвятив життя утвердженню духовних цінностей.

Палкий прихильник програми Івана Вишенського, суть якої полягала у відродженні високих моральних засад насамперед на основі християнських істин, Павло Люткович водночас сприймав і нові культурні віяння.

Його поетичні твори є одним з перших зразків української барочної поезії, яка дещо пізніше

пишно розквітне у Києво-Могилянській академії. Видання його мандрівної друкарні всебічно прислужилися киево-могилянським вихованцям — і коли вони вчилися, і коли вони самі вчили у церковних школах, яких в Україні було чимало.

На зразок "Сьбранія вькратце..." Петро Могила та Ісайя Козловський уклали "Сьбраніє короткой науки о артикулах вііры...", яке вийшло з друкарні Києво-Печерської лаври в 1645 р. трьома виданнями, щоб повністю забезпечити потреби усіх "хотящих учитися".

Kolosova V.

THE ACTIVITY OF PAVLO LYUTKOVICH IN THE LIGHT OF NATIONAL ENLIGHTEN MOVEMENT IN THE END OF 16th AND THE FIRST THIRD OF 17th CENTURIES

In the article describe the role of Pavlo Lyutkovich activity in the light of national movement, also given a biography of famous travelling printer in the context of spiritual revival of Ukrainian nation; the author present a new found facts of the life way of Pavlo Lyutkovich.